

1800-luku – historian vuosisata

■ H.K. RIIKONEN

Matti Klinge: *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010.

Maalaus, joka esittää oopperakulisia ja oopperan loppukohtausta, ei liene kovin usein käytetty aihe historiateoksen kannessa. Matti Klingen teoksen *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys* kannessa se puolustaa paikkaansa. Loppukohtausta kuuluu historiallisiin oopperaan, Fredrik Paciuksen *Kaarle-kuninkaan metsästyseen*. Omalta osaltaan Paciuksen ooppera ilmentää 1800-luvun kiinnostusta historiaan, mikä on Klingen kirjan aiheena.

Aihetta on nimenomaan autonomian ajan historiantutkimuksen historian kannalta kartoitettu eri yhteyksissä. Oppihistoriallisten yleisesitysten lisäksi on monografi- oita ja elämäkertoja historian alalla toimineista kansallisista merkkihenkilöistä, kuten Z. Topeliuksesta, Y. Yrjö-Koskisesta ja J. R. Danielson-Kalmarista sekä näiden ohel-

la esimerkiksi Gunnar Suolahdesta, Alma Söderhjelmistä ja Väinö Voiomaasta.

Matti Klingen teos liittyy mairittuihin esityksiin, mutta sen katama alue on oleellisesti laajempi: yleensä historiallinen tietoisuus, joka 1800-luvulla nousi selvästi esille. Teos tarkastelee alaotsikkonsa mukaisesti paitsi historiankirjoitusta myös historiakulttuuria yleisesti. Mukana on siten tutkimusten ja metodidebattien ohella historian professorinvirkojen täyttö, keskeiset tutkijat, historian tutkimuksen järjestötoiminta, historian kouluopetus, arkeologia, historiallinen romaani ja näytelmä, muistomerkit, kuten linnat ja patsaat, ja yleensä historian harrastus ja harrastajat. Pääpaino on, kuten tekijä johdannossa ilmoittaa, kirjallisessa aineistossa; esimerkiksi historiamaalaus on jätetty syrjään.

Klingen näkökulma, 1800-luvun historiakulttuuri yleensä, on kiehtova; voi vain ihmetellä, ettei kukaan ole aikaisemmin keksinyt kirjoittaa laajemmin tältä kannalta. Teos on tyyppiesimerkki siitä, mitä näkökulmia avautuu yksittäisen tieteenalan tarkasteluun, kun se sidotaan laajempiin kulttuurisiin ja oppihistoriallisiin yhteyksiin.

Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys ei ole synteettinen kokonaisuus 1800-luvun historia-kulttuurista vaan pikemminkin monitahoinen läpileikkaus aiheesta. Teos koostuu 69 lyhyehköstä luvusta, jotka etenevät väljästi ottaen kronologisessa järjestyksessä Napoleonin ajasta ja F. M. Franzénista 1920-luvun alkuun. Kussakin luvussa on oma teemansa, jossa valaistetaan jotain asiaa tai jotain henkilöä ja hänen toimintaansa. Alun kolkattakymmentä henkilöä on

saanut nimensä otsikkoon, Fredrik Cygnaeus kolmeen ja Yrjö Koskinen jopa neljään kertaan. Näiden parinkymmenen henkilön joukossa on myös kaksi toisinajattelijaa, yliopiston lehtori C. A. Gottlund ja varapastori Johan Adolf Lindström. Samoin mukana on innokas historian harrastaja, kenraali Otto Furuholm. Toisena korkea-arvoisena ja varakkaana historian harrastajana tuodaan teoksessa esille kreivi Rumjantsev.

Kukin luku muodostaa oman, myös erillisenä luettavaksi sopivan kokonaisuutensa. Kirjan esitystavasta johtuu, että monia asioita käsitellään eri yhteyksissä. Tämä tosin ei ole pelkästään haitta, vaan se myös osoittaa, miten asiat saattoivat kytkeytyä toisiinsa.

Monet yksittäisistä asioista ovat tuttuja Klingen aikaisemmista teoksista vuosikymmenten varrelta. Esimerkiksi kuvaus Porthanin patsashankkeesta ja Fredrik Cygnaeuksen toiminnasta sen hyväksi on tiivistelmää Klingen jo 1970-luvulla julkaisemasta teoksesta *Bernadotten ja Leninin välissä* (1975). Professorinviran täyttö E. G. Palménin jälkeen vuosina 1911–15 oli esillä teoksessa *Senaatintorin sanoma* (1986). Kuitenkin kokonaisuus on uudentyyppinen, omintakeinen ja innostava.

Klinge nostaa esille useita unohdettuja mutta ansiokkaita tutkimuksia. Suomalaisessa historiografiassa syrjäytettyä suurteoksena hän pitää Edv. Berghin vuosina 1884–88 ilmestynyttä, 1600-sivuisia aineistokokoelmaa Aleksanteri II:n hallituskaudesta, *Vår styrelse och våra landtdagar*. Samoin tuodaan näyttävästi esille Immanuel Ilmonin sairaus- ja ilmastohistoriallisen teos *Bidrag till Nordens sjuk-*

doms-historia (1846–53). Huomioita saavat myös tutkimuksen aukot ja julkaisematon lähdeaineisto. Esimerkiksi laajin elämäkerta ministerivaltiosihtööri Robert Henrik Rehbinderistä on edelleenkin nuorena kuolleen Robert Castrénin 90-sivuinen esitys, joka ilmestyi vuonna 1882 Castrénin teoksessa *Skildringar till Finlands nyare historia*. Lisäksi Rehbinderin ranskan-kieliset muistelmat on julkaisematta ja kääntämättä kotimaisille kielille. On kiinnostavaa, että sama asiantila todettiin jo vuonna 1965 Yrjö A. Jäntin toimittamassa *Suomen Sanassa*, johon Rehbinderiltä on käännetty Suomen vuoritoiminta ja teollisuutta koskeva kirjoitus.

Rehbinderin elämäkerran ja muistelmien ohella Klinge tuo esille muitakin jatkotutkimusmahdollisuuksia: hänen arvionsa siitä, että Fredrik Cygnaeuksen siirtyminen käsittelemään antiikin Kyprosta ja Syrakusaa voisi olla Flaubertin *Salammbôn* vaikutusta, ansaitsee lähempää selvitystä.

Suomalaisen ja eurooppalaisen menneisyyden keskeistä aineistoa ovat esitykset suomalaisten tutkijoiden ulkomaanmatkoista ja ulkomaisista kontakteista. Kiinnostavasti pannaan merkille myös historian tutkimuksessa käyttöön otetut uudet työmuodot ja apuneuvot, pikakirjoitus, valokuvaus ja ryhmätyö.

Kansalliset merkkihenkilöt ja suurmiehet ovat Klingelle ohittamatonta aineistoa, ei vain luvussa ”Kansallissankarin tarve” vaan muuallakin. Mainittuaan ulkomaisista esimerkeistä, kuten Vercingetorixista ja Jeanne d’Arcista Ranskassa sekä Engelbrekt Engelbrektinpojasta Ruotsissa, Klinge selvittää, miten Suomessa ryhdyttiin etsi-

mään kansallisia suurmiehiä. Keskeiseksi tässä toiminnassa nousee Fredrik Cygnaeus ja sen konkreettiseksi ilmentymäksi jo edellä mainittu Porthanin patsas.

Ei ollut kuitenkaan itsestään selvää, että patsas piti pystyttää juuri Porthanille. Cygnaeus itse olisi halunnut Porthanin paikalle Claes (Klaus) Flemingin – puheessaan Turussa Porthanin patsaan paljastamisen yhteydessä Cygnaeus viittasikin juuri suosikkiinsa Flemingiin. ”Porthanista Cygnaeus sai sanottua, että tämä edusti ahkeruutta, työn kunniaa – mikä oli suunnilleen samaa kuin Snellmanin kiitos keräilystä,” kuten Klinge sattuvasti huomauttaa. Tosin asiasta on ymmärtääkseni annettu jonkin verran kärjistetty kuva. Cygnaeus nimittäin lisää, että kyseessä ei ollut ahkeruus ”i hvardaglig mening”, ja hän toteaa heti jatkossa, että muistomerkki oli omistettu hengen miehelle. Kun Klinge on aikaisemmin maininnut (*Bernadotten ja Leninin välissä*, s. 130), että Porthanista ryhdytään puhumaan vasta puheen puolivälissä, voi sen, että kohteesta ei ryhdytä heti puhumaan, nähdä myös retorisenä keinona: paikka ja edelliset merkkihahmot muodostavat taustan, jonka pohjalta Porthan nousee esille. Kuvaa täydentäisivät vielä tietysti Cygnaeuksen puhe Porthanin muistojuhlissa vuonna 1839 ja hänen kolme Porthania käsittelevää runoan.

Mutta epäilemättä Fleming, jota Cygnaeus käsittelee draamassaan, vastasi paremmin tämän käsitystä sankaruudesta; käsittelee Cygnaeus Flemingiä myös draamatuotannossaan. Toisaalta, kuten Klinge tuo esille, Flemingin sijaan oli halukkaita nostamaan sellaisia hahmoja kuin piispa Henrikin sur-

mannut Lalli tai nuijasodan päällikkö Jaakko Ilkka. Klinge osoittaa myös *Kalevalan* merkityksen 1800-luvun historiakulttuurille.

Mainittuun suurmieskulttiin liittyviä monumentteja käsitellään eri yhteyksissä. Porthanin patsaan ohella tuodaan esille K. K. Tigerstedtin yhteydessä erityisesti Turussa harjoitettu Per Brahe -kultti. Menneisyyden monumentteina Klinge omistaa oman lukunsa linnolle sekä niitä koskevalle tutkimukselle ja kirjallisuudelle. Mutta hän ei unohda myöskään semanttista näkökulmaa: monumentti-sanan merkityksen kehittymistä. Sana tarkoitti vielä 1800-luvun alkupuolella ensisijaisesti kirjallisia muistomerkkejä. Kirjaluetelossa olisi mielellään nähnyt taidehistorioitsija Liisa Lindgrenin teoksen *Monumentum. Muistomerkkien aatteita ja aikaa* (2000); Lindgren puolestaan tuo esille alan perusteoksen, Alois Rieglin teoksen *Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung*, joka ilmestyi jo vuonna 1903, ja ranskalaisen Françoise Choayn teoksen *L'Allégorie du patrimoine* (1992), jossa tarkastellaan monumenttijahtelun synnyn yhteyksiä Ranskan vallankumouksen aikaan.

Klinge osoittaa myös ulkomaisen teosten käännösten ja esittelyjen merkityksen Suomessa. Suomeksi toimitetuista suurista ulkomaisista teoksista esillä ovat K. F. Beckerin ja Georg Weberin esitykset. J. V. Snellman puolestaan esitteli niinkin varhain kuin vuonna 1849 yhdysvaltalaisen W. H. Prescottin hyvin tunnettuja teoksia Meksikon ja Perun valloituksesta; ruotsiksi ne käännettiin vuosina 1863 ja 1877. Teokset saattoivat, kuten Klinge arvelee, tuoda mieleen myös Claes Fle-

mingin ja muut suomalaiset sotilaat 1500-luvulta. Täydennyksenä mainittakoon, että Prescott on Suomessa tullut esille pitkällä viiveellä: häneen viittasi myös Eirik Hornborg Merkkimiehiä-sarjassa ilmestyneessä *Hernando Cortes* –monografiassa (1918), mutta suomeksi Prescottin *Meksikon valloitus* saatiin vasta toisen maailmansodan aikana.

Suomalaisen ja eurooppalaisen menneisyyden esitystavasta ja toisaalta materiaalin runsaudesta johtuu, että eräitä alueita voitaisiin helposti laajentaa. Esimerkiksi kirjallisuushistoriasta, jonka suuri vuosisata 1800-luku oli, sanotaan suhteellisen vähän. Saksalainen G. G. Gervinus ja ruotsalaiset Herman Schück ja Oscar Levertin toki mainitaan. Sen sijaan saksalaiset Wilhelm Scherer ja Erich Schmidt, joita Werner Söderhjelm kuvasi muistelmateoksessaan *Läroår i främmande länder*, eivät ole esillä, kuten ei myöskään Ranskasta lähtöisin ollut komparatiivinen kirjallisuushistoria, jota Suomessa myös on harrastettu. Pohjoismaisen kirjallisuushistorian merkitystä ja laajuutta osoittaa Suomessa valitettavan vähälle huomiolle jäänyt 750-sivuinen teos *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorieskrivning* (2001).

Klinge tuo esille havainnollisesti, mikä merkitys historiallisella romaanilla yleisen historiatietoisuuden ja historian harrastuksen levittäjänä oli. Walter Scottin, Alexandre Dumas'n, Victor Hugon, Prosper Mériméen ja Zacharias Topeliuksen kaltaisten kirjailijoiden ohella olisi odottanut kuitenkin enemmän tietoja näiden aikalaisista ja epigoneista, jotka ovat aikoinaan olleet hyvinkin suosittuja. Tanskalainen B. S. Ingemann tosin mainitaan,

mutta myös esimerkiksi ruotsalaisen C. Georg Starbäckin romaanit Engelbrektistä ja hänen jälkeisestään Ruotsin keskiajasta sekä Starbäckin seuraajan Carl Blinkin romaanit ovat käännösten muodossa olleet Suomessakin hyvin suosittuja. Toisaalta Klinge mainitsee sattuvasti Charles Deslys'n romaanin *Kuninkaan toveri*. Tämä Kaarle Rohkeaa ja sveitsiläisiä talonpoikia käsittelevä romaani, joka tarjosi paralleelin nuijasota-tematiikalle, suomennettiin vuonna 1876 (uusintapainos 1917).

Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys on varustettu yleisluontoisilla lähdeviiteillä (viitteet kokonaisuun teoksiin, ei niiden yksittäisiin kohtiin), jotka useimmiten tarkoittavat Klingen omia teoksia. Yksityiskohtaisemmista viitteistä olisi ollut hyötyä. Kun Klinge toteaa: ”Samalla tavalla [kuin suuriin joukkoilmiöihin huomionsa kiinnittänyt sosialismi] vaikutti Saksan kansallissosialistinen aatemaailma hieman myöhemmin hedelmöittävästi kollektiivisten ilmiöiden ymmärtämiseen” ja varustaa toteamuksen viitteellä ”Althoff 1990”, on vaarana väärinkäsitys, ja toisaalta lähempiä tietoja haluava joutuu etsimään tietoa Althoffin teoksesta, kun sivunumeroita ei ole mainittu – sitä paitisi näyttää siltä kuin Althoffin näkemyksestä olisi tehty jotenkin kovin suora johtopäätös tai sitä yksinkertaistettu.

Mukana on myös hyödyllinen luettelo relevantista kirjallisuudesta. Siinä mainitaan mm. uudempiä ulkomaisia historiankirjoituksen historiaa käsitteleviä teoksia, mutta ehkä tunnetuin esitys 1800-luvun osalta, Hayden Whiten *Metahistory* (1973), ei ole jou-

kossa. Kysymys narratiivisuudesta, joka Whiten teoksen myötä tuli vilkkaan keskustelun kohteeksi, on Klingelläkin esillä, lähinnä kuitenkin siinä mielessä, että historiallisella romaanilla oli oma merkityksensä historiankirjoituksen kehityksen kannalta 1800-luvulla.

Mielellään olisi kirjaluetelossa nähnyt myös Johan Huizingan suomennetun, etupäässä 1800-lukua käsittelevän teoksen *Historian olemus* (joka on osa hänen teoksestaan *Im Bann der Geschichte*). Kun Klinge mainitsee Friedrich Nietzschen historiankirjoitukseen kohdistaman kritiikin, mieleen tulee viitteessä mainitun Lorraine Dastonin ohella myös Huizinga; tämä nimittäin lukee Nietzscheä 1930-luvun traagisten kokemusten valossa:

”Siinä [kirjoituksessa ”Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben”] hän [Nietzsche] hylkäsi historiatieteen oleellisen sisällön antikvaarisena oppineisuutena ja julisti, että suuret teot edellyttivät tietoisien ajattelun rajoittamista ja sokeata yksipuolisuutta. Näiden oppien tulokset ovat päivittäin näkyvisämme.”

Kirjoitusajankohdan tunnot tulevat esille myös Huizingan käsitellessä sankaruutta:

”Carlylen käsitys sankaruudesta oli toinen kuin meidän päiviemme pöyhistelevän elämänopin julistama. Hän piti sankariensa tärkeimpänä luonteenpiirteenä erityisen syvällistä vilpittömyyttä. Sitä emme saa unohtaa.”

Suomalaisen ja eurooppalaisen menneisyyden yksi viehätyksensä monipuolisessa kuvituksessa ja informatiivisissa, mutta myös pikantia tietoa tarjoavissa kuvateksteissä. Lukija saa tietää esimerkiksi em. Porthanin patsaan paljastusjuhlan musiikkiohjelman ja juhla-aterian ruokalistan, joka oli painettu myös suomeksi. Vieraille tarjottiin muun

muussa ”Silavoittua Vasikan-lihaa Höysteillä”, ”Kanaa Sjampinjoneilla”, ”Kukkas-kaalia” ja ”Höystettyä Kalkunaa Sallateilla”.

Kustantaja olisi voinut tarkistuttaa teoksen kirjaluettelon ja nimihakemiston, joihin on jäänyt ikäviä lapsuksia. Historioitsija Tacituksen appi Agricola on päässyt hakemistoon ”piispa, kustantaja Mikael Agricolana”. Historioitsija Livius on puolestaan saanut paljon varhaisemman roomalaisen kirjailijan Livius Andronicuksen elinvuodet. Nimihakemisto on muuten jälleen käyttökelpoinen myös sen kautta, että henkilöt on lyhyesti luonnehdittu ja heidän elinvuotensa mainittu.

Lopuksi vielä yksi näkökohdista teoksen johdantoluvusta. Tekijä mainitsee, että hän ei ole suomentanut teoksessaan esiintyviä latinankielisiä väitöskirjaotsikoita. Tätä menettelyä hän perustelee seuraavasti:

”Etenkin mahdollisia nuoria lukijoita ajatellen on myös syytä tällä tavoin muistuttaa latinankielisen kulttuurin tärkeydestä ja siitäkin, että suomalaisten ylioppilaiden ja maisterien latina ei todellakaan ole vaikeusasteeltaan Ciceron tai Liviuksen luokkaa. Ylimalkaan on tähdennettävä keisariajan intellektuaalisen maailman monikielisyttä, Suomessa osattiin lukea enemmän Euroopan kieliä kuin nykyään.”

Vaikka myös kielellisesti vaikeita latinankielisiä tekstejä 1800-luvulta löytyy, Klingen toteamus on enemmän kuin paikallaan.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen professori.